

L'EL·LIPSI DE LA PREPOSICIÓ *DE* ALS RENOMS I NOMS DE LLOC

Carme PLAZA ARQUÉ

L'estructura dels noms de lloc i de persona ha estat estudiada i descrita a bastament (Moreu-Rey, 1981; Pons, 1986-1987). Aquí tractarem només dels SSNN compostos de nucli més complement en els renoms i topònims. Intentarem de sistematitzar els casos en què els complements porten la preposició *de* (*el Joan del Magre*) i els casos en què aquesta s'elideix (*la Maria la Paula*). Les observacions que farem parteixen de l'estudi concret del material de Barberà¹, de la Conca i no tenen caràcter general. De totes maneres, creiem que no deu ser un cas aïllat i que aquesta descripció pot ser vàlida per a d'altres indrets.

Els renoms

La significació dels termes «renom», «malnom», «motiu» està prou delimitada a Moreu-Rey (1980) i també a Roigé (1990). Renom és un mot polisèmic que aquí utilitzarem amb el sentit de «grup domèstic» o «renom col·lectiu». Amb aquest significat s'empra a Barberà i a la Conca en general². Aplicarem aquí el mot «malnom» exclusivament als motius que s'apliquen de manera individualitzada a una persona i que poden desaparèixer amb ella, com els «apodos» andalusos (Iszaewich, 1981:11). Els malnoms poden haver estat l'origen d'alguns renoms familiars però quan deixen de ser individualitzadors per passar a designar el grup familiar, es desemantitzen i s'inclouen en la categoria dels renoms.

El renom identifica l'individu en relació amb el grup domèstic al qual pertany. La paraula «casa» —igual que l'introducció *ca, cal*— es refereix tant a l'edifici com al grup familiar. El renom té el valor de designar les persones d'una mateixa unitat domèstica. Segons Iszaewich (1981:8), els renoms segueixen lleis gramaticals, mentre que els malnoms que no esdevenen renoms no poden ser formulats en termes de correcció gramatical. No estem segurs de la validesa d'aquestes afirmacions, però hem pogut comprovar una regularitat sistemàtica en la formació de renoms.

Com que el renom és el signe identificador de l'individu respecte a la unitat familiar a la qual pertany, els membres del grup seran coneguts amb aquest distintiu. Les persones de més importància dins del grup poden ser cridades o bé amb el renom sol, (*el Baster*), o bé amb el nom acompanyat d'un complement (renom), (*el Joan del Baster*). La resta de membres del grup domèstic duran obligatòriament primer el prenom o nom de fonts³, i després el renom com a complement. Una de les principals característiques del renom des del punt de vista lingüístic és el caràcter recursiu, que consisteix en la possibilitat d'afegir especificacions per la dreta al nucli del SN de manera indefinida⁴: *el Pep del Manel del Rafel, el Ricardo el Ramon del Manuel*.

Per tant, l'estructura general dels renoms consta d'un determinant, d'un nom (propi o comú), i d'un o més complements optatius (*el Baster* o *el Joan del Baster*).

Els complements que s'afegeixen poden tenir dues representacions formals: s Prep. amb la preposició *de*, o SN. En aquest segon cas trobem formes juxtaposades i formes elírides. Les juxtaposicions (*Pep Ceba*) són molt poc freqüents a Barberà. Formes com *Joan Rosales* que coexisteix amb *Joan del Rosales*, per designar un mateix individu, es diferencien en el fet que, en el primer cas, «Rosales» funciona com a cognom (realment ho és), mentre que en el segon, el cognom, esdevingut nom de casa, segueix les mateixes lleis que els renoms.

Els altres exemples en què el complement del nucli és un SN s'han d'explicar per la pèrdua de la preposició *de*. Repassant els renoms de Barberà, hem observat casos en què un mateix renom pot presentar les dues formes, SN i s Prep. L'el·lipsi de la preposició *de* és un fet normal en aquesta mena de construccions, Moreu-Rey (1981:31) n'esmenta força exemples procedents de diferents comarques del Principat. A partir d'ara intentarem de sistematitzar en quines ocasions hi ha el·lipsi i en quines no. Per a explicar la presència o absència de preposició hem trobat més d'una causa: unes de tipus social i les altres gramaticals.

Entre les motivacions socials, hem notat que la manera com el renom complement modifica el nucli està en relació directa amb el grau de pertinença d'aquesta persona al grup familiar i a la comunitat. Els membres poc integrats a un grup familiar o les famílies novingudes a Barberà acostumen a portar gairebé de manera obligatòria un introductor del tipus *ca* (*la Maria de cal Fulano*), el qual impedeix l'aparició de formes amb el·lipsi.

En segon lloc, hi ha factors de tipus sociolingüístic que són determinants a l'hora de triar les formes amb o sense preposició: *la Maria el Guerxo* té el mateix referent que *la Maria del Guerxo*; l'única diferència és el registre. En la llengua oral i en el discurs informal apareix sovint l'el·lipsi, mentre que la llengua escrita i el discurs formal presenten més casos de complements amb preposició. Per aquest motiu, en la documentació no són gaire freqüents les formes elírides.

Finalment, hem comprovat, en els casos en què s'elideix la preposició *de*, una regla fònica sistemàtica (Plaza 1990): si el nucli, és a dir, la paraula que regeix el complement, acaba en consonant, aquesta porta sempre la preposició; en canvi, si el nucli acaba en vocal, aquesta desapareix: *la Maria la Paula* però *el Ramon de la Paula*; *el Pere el Ros* però *el Joan del Magre*. Aquesta regla es compleix sigui quina sigui la posició del complement: *el Ramon el Cisco el Bernat*, *el Joan de la Maria el Banyà*.

Per tant, la preposició és obligatòria quan el nom acaba en consonant, i poc usual, però en el fons optativa, quan acaba en vocal: *la Maria del Banyà* és una forma possible, al costat de *la Maria el Banyà*. La diferència entre ambdues és que la primera correspon al registre formal i la segona a l'informal. En canvi, no són possibles construccions com **el Joan el Guerxo*, **el Pepet l'Antonet^s*.

Aquesta regla fònica ja va ser apuntada per Menéndez Pidal en parlar del dialecte lleonès⁶.

En el cas de Barberà, també hem observat que la preposició *de* no es perd quan el nom acaba en diftong, *el Pau de la Teresa, l'Andreu del «Ninyo»*; i oscil·la en els noms compostos *La Maria Rosa el Cantó*, però *el Joan Maria del Cantó*. Aquests exemples reforcen la suposició que hi ha uns condicionants fonètics que afavoreixen l'el·lipsi.

Tampoc no és possible d'elidir la preposició en casos com *la Maria de Cabra* o *la Marieta de Fraga*; en canvi, és normal en un altre cas, *la Rosita la Guàrdia*. La diferència fonètica és que aquest renom va precedir d'article i els altres no. Dit d'una altra manera, per a produir-se l'el·lipsi hi ha d'haver un SN amb article.

Un altre motiu podria ser que tots els casos estudiats, excepte aquests darrers, es poden considerar sintàcticament⁷ genitius de possessió referits a persones, i per això porten article (a Barberà no s'usa el determinant personal *en*). Tots aquests arguments impliquen també una explicació sintàctica, com veurem més endavant.

Els noms de lloc

Moreu-Rey (1981:31) apunta que en les comarques on s'elideix la preposició en els renoms, també ho fan en els noms de lloc. En aquests casos, almenys pel que fa a Barberà, la qüestió esdevé una mica més complicada, de manera que la sistematització resulta més difícil que en els renoms. En principi, la regla que es compleix és la regla per defecte, és a dir: tots els noms acabats en consonant porten un complement amb preposició; en canvi, els noms acabats en vocal tenen en uns casos un complement amb la preposició *de* i en altres casos sense preposició, com en els renoms. Aquí, a més del so final del nucli, haurem de tenir en compte altres factors com és la naturalesa semàntica de l'element nuclear i la classe sintàctica del complement genitiu.

Ens hem fixat en els noms de lloc acabats en vocal amb més freqüència d'aparició en la toponímia barberenca: *era, bassa, quadra, camí, pallissa, serra, horta*.

Els complements d'*era, bassa, molí* i *pallissa* observen sistemàticament la regla d'el·lipsi quan el nucli acaba en vocal: *l'era el Samsó, la pallissa el Jan, la bassa, l'Aubreda, el molí el Sec*. No trobem cap cas en què aquesta no es compleixi.

Quadra i *camí* no admeten el·lipsi en cap cas: *el camí de Pira, el camí del Pont*. L'única excepció és *el camí el Pont*, nom de partida que així es diferencia del nom del camí. Tampoc, a Barberà, accepten el·lipsi mots com *serra, horta* (*serra de Pira, horta del dilluns*).

La primera explicació que se'ns acut és que, quan la preposició és obligatòria en el complement, es tracta de topònims, en part lexicalitzats, els quals pressuposen una estructura morfosintàctica diferent. Els casos en què apareix *de* funcionen semànticament i sintàctica de manera diferent. Per exemple, *la quadra del dilluns* és un nom equivalent a *el dilluns*, mentre que *l'era el Samsó* està format per un nucli independent del complement.

Repassant els renoms i topònims que admeten el·lipsi de la preposició *de*, ens adonem que, a més del context fònic (final en vocal o consonant), s'ha de considerar un altre factor de tipus sintàctic: els diferents tipus de complements del nom. Els complements dels renoms i dels noms de lloc com *bassa*, *era*, *pallissa* són genitius de possessió. Com que en aquests casos es produeix sempre l'el·lipsi de la preposició, es podria apuntar tímidaament que, tot i que l'el·lipsi pot abarcar més exemples, pot tenir relació amb els genitius possessius⁸.

En resum, l'estructura gramatical dels renoms —principalment— i dels topònims tradueix una estructura social (pertinença a un grup domèstic i grau d'integració a la comunitat). L'el·lipsi de la preposició *de* vindrà determinada pel registre i per regles fòniques i sintàctiques.

BIBLIOGRAFIA

- BONET, Sebastià; SOLA, Joan (1986): *Sintaxi generativa catalana*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
- ISZAEWICH, Àbraham (1981): *Una mostra del sistema tradicional del moteig a Catalunya: Els renoms a Barberà de la Conca*, «Aplec de Treballs» 3, Cedntre d'Ests. Conca de Barberà, Montblanc, 5-18.
- JULIANO CORREGIDO, Dolores (1984): *Apellidos y «renoms»: dos lógicas de transmisión de la identidad*, «Comentarios d'Antropología cultural», Fac. de Geog. i Hist. Univ. Barcelona, 71-83.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (1906): *El dialecto leonés*, «Revista de Arch., Bibl. y Museos», XIV, 128-172, 294-311.
- MOREU-REY, Enric (1981): *Renoms, motius, malnoms i noms de casa*, Ed. Millà, Barcelona.
- PLAZA ARQUÉ, C. (1990): *Història de Barberà a través dels noms*, Inst. d'Ests. Tarraconenses, Tarragona.
- PONS I GRIERA, Lúdia (1986-1987): *Els noms de casa de Barberà del Vallès i la seva estructura sintàctica*, S.O.B.I. XXIII i XXIX, 218-224 i 49-57.
- ROIÇ FIGUERAS, Dolors (1989): *Sobre l'evolució dels noms de persona*, «Els Marges», 39, 19-32.

Col·loqui: V. BIETE: L'elisió de la preposició en el cas de topònims compostos amb «serra» es registra també a Cabacés: «Serra'l Ric», «Serra'l Montalt». — P. CATALÀ recorda altres exemples, com el d'«Escornalbou» [de «cornu bovis»]; i el títol castellà «La tonta'l bote», de formació general popular. — E. MOREU-REY: He proposat més casos, per a topònims, en *Els nostres noms de lloc*. A part d'això, potser hauria calgut insistir més (al costat de la sociologia i l'euforia) sobre la pressió de les lleis d'economia. ¿I no caldria comprovar si el fenomen de l'el·lipsi no ofereix una continuïtat històrica des dels primers documents medievals («terra Aimeric», Ramon [de] Berenguer, etc.), adopció del genitiu llatí?